

George Huntston Williams: *The Radical Reformation. Third Revised Edition* (Radikális reformáció. Harmadik átdolgozott kiadás) Kirsville, Missouri, 1992. XLVI+1516 l.

1962-ben jelent meg először G. H. Williams ismert amerikai történész, a harvardi egyetem egyháztörténeti professzorának nagy érdeklődést kiváltott terjedelmes egyháztörténeti munkája. A második kiadás spanyol nyelven, Antonio Alatorre fordításában "La reforma radical" címen 1983-ban látott napvilágot. Az 1992. évi harmadik kiadás az 1962 évnek átdolgozott formája, kibővítve az első kiadás óta eltelt 30 év egyháztörténeti kutatások eredményeivel.

A reformáció történetében G. H. Williams két nagy ellentétes mozgalmat különböztet meg: az egyik a klasszikus protestáns hitújítás, mely a lutheránus, református és anglikán egyházakban nyert szervezeti formát. A másik a szerző által radikális reformációnak nevezett mozgalom, melynek képviselői az anabaptisták, spiritualisták, evangéliumi racionalisták és az antitrinitáriusok. A két hitújítási mozgalom megegyezett a Biblia végső tekintélyében - Sola Scriptura -, az egyházi és társadalmi reformok szükségességében. Élesen eltértek egymástól a Biblia értelmezése, a hitelvek és a hitvallások reformálása, a lelkiismereti és a vallásszabadság elismerése tekintetében.

A radikális reformáció, gyökeres megújítási törekvéseivel, kihívta maga ellen a protestáns reformáció és a katolikus ellenreformáció egyházainak üldözését. Az ellenfelek túrelmetlenségének tudható be, hogy a gyökeres hitújításnak bőven akadtak mártírjai a 16. században, mint pl. Münzer Tamás, Sattler Mihály, Hübmaier Balthazar, Serveto Mihály, Paleologus Jakab, Dávid Ferenc és mások. Az üldöztetés következtében a radikális reformáció csak Erdélyben és Lengyelországban tudott egyházzá szerveződni, fennmaradni pedig egyedül az erdélyi fejedelemség területén.

G. H. Williams a gyökeres hitújítás kezdetét 1525-re teszi, az első svájci (Zürich és Zollikon) anabaptista gyülekezet szervezési idejére. A mozgalom széles körben terjedt el Nyugat-, Közép- és Kelet-Európa országaiban, Londontól Lublinig és Flensburgtól Firenzéig.

A szerző 33 fejezetben tárgyalja a radikális reformáció történetét, irányait és képviselőit. Kiemeli a szabadelvű mozgalom befolyását a protestáns reformáció teológiájára és szervezeti formáira. Felfogása szerint több mai keresztény felekezet, mint pl. a mennoita, arminianus, schwenkfeldianus, herrnhuti, unitárius a radikális reformáció közvetlen leszármazottjának tekinthető. Még a baptisták, kvékerek és más szabadelvű protestáns közösségek is teológiailag közelebb állnak a radikális reformációhoz, mint Lutherhez, Zwinglihez vagy Kálvinhoz.

G. H. Williams a tárgykör nagysága miatt nem tudta kellőképpen feldolgozni a radikális reformáció történetét, különböző irányait, hitelveit, valamint az újabb egyháztörténeti kutatások eredményeit nem hasznosította. Hiányosságok jelentkeznek különösképpen a Nyugat- és Közép-Kelet-európai radikális hitújítás történetének kidolgozásában. Szembetűnő hiányosságot mutat az erdélyi unitarizmus történetét tárgyaló "The Rise of Unitarianism in the Magyar Reformed Synod in Transylvania" c. 28. fejezet. Alig 20 oldalra terjed a vázlatos ismertetés, melynek legfőbb forrása E. M. Wilbur amerikai történész "A History of Unitarianism in Transylvania, England and America" c. 1952-ben megjelent munkája. Eddig ez a legrészletesebb angol nyelvű összefoglalása az erdélyi unitarizmusnak a latinnyelvű Kénosi-Uzoni-féle "Historia" alapján. Williams még felhasználta Szent-Iványi Sándor unitárius lelkész angolul megjelent egyháztörténeti írásait és Pirnát Antalnak 1961-ben kiadott "Die Ideologie der Siebenbürger Antitrinitarier in den 1570er Jahre" c. munkáját. A szerző nem ismeri Dávid Ferenc munkáit; az erdélyi unitárius reformáció kialakulását, hitelveit, a Dávid Ferenc ellen lefolytatott koncepciók pert, a katolikus ellenreformáció szerepét

az unitárius reformátor eltévelyedésében - a múlt századbeli gyökeres revízióra szoruló felfogás alapján tárgyalja. Reméljük, hogy munkájának egy újabb kiadásában ezt a fejezetet kellőképpen átdolgozza és kiegészíti.

G.H. Williams munkáján végigvonul a radikális reformáció különböző irányainak és képviselőinek erőltetett megkülönböztetése. Közismert, hogy a radikális hitújítás eszmei tartalma nem eléggé tisztázott. Így pl. az anabaptisták között találunk háromság hívőket és antitrinitáriusokat, hasonlóképpen az antitrinitáriusok között is jó néhányan, egyes hitelvi kérdésekben, anabaptista nézeteket is vallanak.

A könyv függelékében részletes bibliográfiát, konfessziók, káték, hitcikkek, bibliai utalások névmutatóját találjuk, mely a terjedelmes munka megértését és a további tanulmányozást elősegíti.

G.H. Williams munkája a radikális reformáció történetének első, tudományos értékű ismertetése; minden hiányossága ellenére nagy értéket képvisel és elismerést érdemel. Könyvével hozzájárul egyháztörténeti ismereteink bővüléséhez, a homályos kérdések tisztázásához, az előítéletmentesség kialakításához, a sok vitatott, problémákkal terhelt reformáció jobb megismeréséhez. Munkája útmutató és további kutatásra ösztönző alkotás.

(-)

Isten kezében. Romániai magyar költők istenes versei. Válogatta és szerkesztette Lisztóczi László. Illusztrálta Hervai Katalin. Centrum Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy 1992.

"Hatvanhárom költő háromszáztizenöt versét gyűjtöttük össze ebben az antológiában, fölvonultatva a romániai magyar líra egymást követő nemzedékeit, sok ismert, de meg több mellőzött vagy elfelejtett alkotóját és alkotását - az impériumváltástól napjainkig. Olyan szellemi és lelki tájakra hívjuk a kedves olvasót, ahová az elmúlt négy és fél évtizedben, amikor - Horváth Imre szavaival - « Isten trónja üresen áll »-t belépni nem volt szabad. Ezért is a fölfedezés, a meglepetés erejével hat a kötetbe foglalt témakör szinte kimeríthetetlen gazdagsága és sokszínűsége." - olvashatjuk Lisztóczi László "Beköszöntő" c. előszavában.

A kötet címe - Isten kezében - Bartalis Sándor hasonló című verse: "Ó, népem, drága népem!/E szörnyű ítéletben,/az elveszejtő nehéz időben/mindig hitted:/Isten kezében vagyunk/és ott vagyunk a legbiztosabb helyen." (részlet. 341-342 l.)

Amiképpen a bartalisi versek újat jelentettek a költészetben, azonképpen ez a kötet is az újszerűségével hat. Újszerűsége az "eltitkolt" versek kiadásában, azoknak művészeti értékében van.

Az őszösvetségi próféták azzal igazolták az isteni -üzenet hitelességét, hogy mondanivalójukat versbe öntötték, a vers megtartó erejével és megragadó transzcendens tekintélyével közvetítették a pusztulást vagy az üdv-ígéretet. Talán - a próféták egyfajta költők is voltak, - talán - a költők az őspróféták utódai is? A talánokat feloldja az a tény, hogy a próféta, a költő sohasem adja el a gondolatait, nem kereskedik a szavakkal. A szólás őszöke "perzselő tűzzé" válik a szívben, "csontokba van rekesztve", a prófétának nincs hatalma magában tartani (Lásd: Jer 20,9).

A költői frászkényszer ott motoszkál a képzelet és valóság ujjbizsergető üzenet-vágyban. A verset akkor is le kell írni, ha - látszólag - senki sem érti meg, ha - látszólag - mindenki elbujna az üres gondolatok kongó-félelmű hátországaiba, csak ne kelljen vállalnia a kimondani-muszáj szavakat vagy az enyhet-adó remény-világítást. Walter Gyulával mondva: "Szent angyalnyelvek lélek ihlete/riad a sípokon / és árad, száll, csodás istenzene / a lelkemmel rokon." (118); Reményik Sándorral mondva: "a kimondott szó kőbe hantolt kincs" (344).

Az antológiában Balázs Ferenc, az unitárius lelkész hite is emberközeli hozza az Istenhez-fordulás reménykeltő hűségét: Isten, "Aki sebeket üt s begyó-

gyít, / Mindig / Egyenlő jóssággal és szépséggel él, / A rosszat nem veszi észre, / De ezer nyelven addig beszél, / Amíg az ember el nem mosolyodik." (197).

"Együtt kell a pecsétet hordani / homlokon, a szíven, a szájon" - szólít meg Balla Zsófia. Böződi György Istentől így faggatózik: "Tudod-e, hogy itt még nem volt az özönvíz óta / új olajág, mely a békét hirdette volna, tudod-e, / hogy emberi láva ég tüzel mindenütt körülötte?"

Dsida Jenő őszinteség-vágyát, Egyed Emese könyörgő szavait a "félelmében horgonyzott falut"-félő, áldás-várását, Farkas Árpád "gyermekkorunk könyörgő rétejeire" küldött zsoltárát, Molnos Lajos "félelem falkái"-nak csaholását, Gál Éva Emese Fohászatát, Király László "az egy-életen-kívüli világot" remélő várakozását - Isten kezében - verssé olvadó, verssé nemesedő lét-ötvözetek, kérdőjelekké, gondolatjelekké, betűkké ácsolt imádságok, jövőt-óhajtó hitét, csend-zsivaját tartja kezében az olvasó, - az Isten kezében értelmet nyert szenvedések vagy a boldog üdvösség költői üzeneteit.

Kányádi Sándor "lépesméz-ízű zsoltára", Magyar Lajos "Újmagyar Máriásiralom"-ja, Szócs Géza "Esti imá"-ja, Markó Bála "Hitetlen Zsoltár"-a - Isten kezében: remény-szomjat-oltó hús-üde hit-források.

Az antológia tizenkét ciklusra oszlik: Válasz; Tékozló fiú; Kereslek; Kegyelem; Alázatos, könyörgő zsoltár; Megpróbáltatásban; Imádkozom: legyen vidám; Isten temploma; Ez olyan idő; Isten kezében; Út a Kálváriára; Az utolsó Miatyánk.

Hervai Katalin illusztrációi emelik a kötet színvonalát.

SÁNDOR SZILÁRD

Előfizetőink figyelmébe!

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön 1000 lej, melyet a lelkeszi hivatal útján vagy közvetlenül az egyházi központban (Episcopia Unitariana, 3400 Cluj-Napoca, B-dul 22 Decembrie nr. 9.) lehet befizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére évi 12 dollár.

Annual subscription from abroad \$ 12 (postage included) should be sent to the Unitarian Church Headquarters, B-dul 22 Decembrie nr. 9, 3400 Cluj-Napoca, Romania

Készült a kolozsvári GLORIA nyomdában

